

THEODOR POOL – RIIGIMEES JA ÜHISKONNATEGELANE

M. Karelson

Eesti sajanditepikkuse ajaloo kroonikas on valgeid lehekülgi. Selle mõttelaadis avaldub nähe, et tänapäeva uuendpölvkonnad ei tunne ega tea vajalikult oma vanemate- või vanavanemate-aegseid Eesti Vabariigi silmapaistvaid riigimehi-poliitikuid, teadlasi, ühiskonnategelasi.

Olukorra põhjuseks on pool sajandit (1940–1990) kehtinud vägivaldne võõrriigivõim, kes võimule pääsesdes kõrvaldas kohe rahvusmeelsed isiksused ning sulges nende ja nendest kirjutatud kirjasõna arhiivide ja raamatukogude salastatud kinnisfondidesse. Aja kulg on oma hõlma võtnud nende isiksuste kolleegid ja sõbrad, on vaid üksikuid kõrgealistenä laias maailmas.

Oma parimas tegevuse- ja loomeas (50 a.) “kadus” ka agronoom Theodor Pool ning tema töö ja tegevuse kirjasõna. Peame põhjendatuks, et kirjutise algusosas vastata lühidalt küsimusele: **kes oli Theodor Pool?**

Th. Pool oli Pärnu maavanem (1918), Eesti Asutava Kogu (23.04.1919–20.12.1920) liige, Riigikogu kolme esimese koosseisu (1920–1929) liige, vabariigi nelja (Otto Strandmani, Jaan Tõnissoni, Ado Birgi, Ants Piibu) valitsuse (1919–1921) põllutöominister.

Th. Pool oli Eesti Vabariigi maaseaduse eelnõu algvariandi autor ning põllutöoministrina maareformi teostamise suunaja, hiljem asunike nõustaja.

Th. Pool, hinnatud ja autoriteetse ühiskonnategelasena oli valitud-kutsutud paljude organisatsioonide ja asutuste juhtivkoosseisu.

Mart Pool (1859–1931), Th. Pooli isa, progressiivne põllumees, kujundas 20. sajandi esimesel veerandil Piistaoja laiale ümbruskonnale eeskuju andvaks taluks.

Th. Pool, asudes isa Mardi tööd jätkama 1925. aastal, kujundas kümnekonna aastaga Piistaoja silmapaistvaks katse-õppemajandiks. Piistaojal tehtud katse- ja uurimistööd hõlmasid põllumajanduse põhiprobleemide valdkonda: veiste tõuaretus, söötmine ja pidamine, talutööde ratsionaliseerimine ja mehhaniseerimine, kultuurrohumaade rajamine, kasutamine ja hooldamine. Pool oli Tartu Ülikooli põllumajandusteaduskonna õppejõud, õpetas talutööde ratsionaliseerimist.

Th. Pool avaldas kirjasõnas oma katse-uurimistöödest tulenevad kokkuvõtted ja soovitused, mis said tildsusele kättesaadavaks. Vastavad teadmised nendest omandasid talunikud nende endi nõustajate (konsulentide) kaudu.

Järelikult **pühendas Theodor Pool** põllumajandusliku kõrghariduse omamise järgselt oma veerand sajandit kestnud **elutööst 22 aastat silmapaistvalt Eesti Vabariigi hüvanguks.**

Lahtimõtestatult, allikandmete alusel oli Theodor Pool väljapaistev riigimees, mõistes selle märksõna all tema tegevust poliitikas, ühiskondlikus elus ning põllumajandusteaduses ja -pedagoogikas.

Minul ei olnud isiklikku kontakti Th. Pooliga. Oli vaid ühiskohtumisi temaga Akadeemilises Põllumajanduslikus Seltsis (APS-is) ja üliõpilasseltsis *Liivika*.

*

Mart ja Julie Elise Pooli esimese lapsena sündis poeg Theodor 8. detsembril 1890. a. Hiljem sündisid tütred Helmi (1893) ja Herta (1898).

Theodor alustas kooliteed Tori kihelkonnakoolis. Keskhariiduse sai ta aastatel 1902–1909 Pärnus saksa-meelses vene õppekeelega kroonugümnaasiumis. Selles koolis ei õpetatud eesti keelt, küll aga võõrkeelena saksa, prantsuse ja ladina keelt.

Th. Pool omandas põllumajandusliku kõrghariduse Riia Polütehnikumis, uurides õppeaja kestel Soomes looma- ja taimekasvatuse ning ühistegevuse (piimamajanduse) probleeme. Polütehnikumi lõpetas Pool 1914. aastal (*cum laude*). Järgnevalt töötas Pool põllumajandusnõuandjana, ka Pärnu maakonna agronoomina. Mobiliseerituna viibis ta kaks aastat tsaariaarmees.

Theodor Pool alustas poliitilist tegevust Pärnu maavanemana 1918. aastal. Eesti Ajutine Maanõukogu ehk Maapäev (60 liiget) lõpetas oma tegevuse 23. aprillil 1919. aastal. Järgnevalt asus tegevusse rahva poolt valitud kõrgeim riigivõimuorgan – Eesti Vabariigi Asutav Kogu (120 liiget). Pärnu piirkonna Eesti Töörahaerakonna nimekirja järgi valitakse Pool Asutava Kogu koosseisu. Erakonna asutajaks peetakse Pooli koolivenda Jüri Vilmsi.

Asutav Kogu võttis vastu kujuneva Eesti Vabariigi alusseadused, mille eelnõude menetlemisel ja seaduseks vormistamisel andis Th. Pool oma panuse. Nimetame nendest järgmisi:

maaseadus – 10. oktoober 1919. a. (RT 1919, nr. 79/80),

Eesti ja Venemaa vahelise rahulepingu kinnitamise seadus – 13. veebruar 1920. a. (RT 1920, nr. 24/25),

avalikkude algkoolide seadus – 7. mai 1920. a. (RT 1920, nr. 208),

seisuste kaotamise seadus – 9. juuni 1920. a. (RT 1920, nr. 254),

Eesti Vabariigi põhiseadus – 15. juuni 1920. a. (RT 1920, nr. 113/114).

Maaseadus ja maareform, kui Eesti Vabariigi majandus- ja sotsiaalalustalad vajavad eraldi käsitlemist. Th. Pooli peetakse õigusega Eesti Vabariigi maareformi nii vaimseks kui ka ellurakendamise isaks (E. Järvesoo, 1993). Th. Pool kirjutab (1936): “*Maareform on ühtlasi Eesti iseseisvuse tulemuseks ning selle pandiks tulevikus. Ta on kindlustanud Eesti rahvale eluruumi oma aastatuhandeid asustatud kodumaa pinnal ning aitab seda kaitsta tulevikuski väliste sissetungijate vastu.*”

Kui kolmas Eesti Ajutine Valitsus lõpetas oma tegevuse, moodustas Eesti Vabariigi esimese parlamentaarse valitsuse 9. mail 1919. aastal pea- ja sõjaministrina tööerakondlane Otto Strandman. Th. Poolist sai selles valitsuses põllutöö- ja tootlusminister. See oli aeg, kui Esimese maailmasõja, Eestis enamlaste võimu haaramise ja Saksa okupatsiooni ning käimasoleva Eesti Vabadussõja keerises oli laostumisohus nii talu- kui mõisamajandus. Rahva hulgas oli toidu- ja maanälg pingetasemel. Ränkkraske oli ministri töö. Vabadussõjas vajasid toitu 74 500 sõjaväelast ja 32 000 kaitseliitlast. Pool oli ühtlasi kuni 21. jaanuarini 1921 ministeeriumi Põllutöö Peavalitsuse juhataja.

Lahutamatu maareformist pühendus Th. Pool poliitikaväliselt uusasunike abistamisele – nende maa- kodude rajamisele ja tootmistevõime korraldamisele. Nii töötas ta aastatel 1925–1928 Asunikude, Riigirentnikkude ja Talupidajate Põllumajandusliidu nõuandevõime juhatajana ning aastatel 1929–1932 Talumajanduse Nõuande Büroo eriteadlasena. Viimase üleminekul äsja loodud (1932. a.) Põllutöökoja koosseisu siirdus Pool püsivalt elama Piistaojale. Talu tegelik juht oli ta olnud juba 1925. aastast. Isa Mart Pool suri 1931. aastal.

Th. Pool, kogenenud põllumajandusnõuandja (-eriteadlane), osales juhtivalt jaoskondade-konventide süsteemil rajaneva Eesti põllumajanduse nõuandevõime väljatöötamisel ja selle rakendamisel. Th. Pooli ettepanekul alustati põllukultuuride väetuskatsete korraldamist põllutöökoolide majandites ja nende ümbruskonna põllumeeste juures. Hinnates selle ülesande tähtsust hakkas Piistaoja täitma ka Kuusikul asuva Riigi Põllumajandusliku Uurimis- ja Katseinstituudi väetistarbe määramise katsepunkti ülesandeid.

Th. Pool kirjutas põllumeestele ajakirjades “Uus Talu”, “Põllumajandus”, “Loomakasvataja”, “Niit ja Karjamaa”. Tema trükkis avaldatud tööde arv on 300 piires, millest eriti suure teadusväärtusega on üle 40 teadus-ajakirjas “Agronoomia” (praeguse “Agraarteaduse” eelkäija) avaldatud töö. Lisanduvad kirjutised ajalehtedes. Pool oli mitme raamatu autor ja kaasautor. Ta kirjutas raamatud “Karjakoplid” (1929; II tr. 1940), “Talu karjalaudad” (1928), “Maauendus Eestis ja selle tulemusi” (1936). Palju kirjutisi avaldas ta sarjas “Väike põllumehe kirjavara”.

Th. Pool oma vaimurikkuse ja elukogemustega oli **valitud ja kutsutud paljude organisatsioonide-asutuste juhtivtegevusse**. Ta oli Eesti Hollandi-Friisi Karja (eesti mustakirju) Tõuseltsi asutajaliige ja selle juhataja esimees 20 aastat (kuni 1940) ning Eesti Niidu ja Karjamaa Arendamise Ühingu asutaja ja selle esimees üle 10 aasta. Pool oli tegev Põllumajandusliku Uurimise ja Katseasjanduse Komitee taime- ja loomakasvatuse ning mehhaniseerimise-ratsionaliseerimise seksioonis, Riigi Majandusnõukogus, Veiste Tõuaretuse Komitees, Karja Kontrollühingute Liidus, Seakasvatajate Seltsis, Eesti Tõuloomakasvatajate Ühingu, Riigimõisate Valitsuse nõukogus, Põllutöökojas, Ühistegevuse Kojas, A.S. “Eesti Vosvoriidi” nõukogus ja Eesti Agronoomide Koja nõukogus, Eesti Agronoomide Seltsis (eetikakomisjoni esimees), Akadeemilises Põllumajanduslikus Seltsis (APS). Akadeemiliselt kuulus Pool üliõpilasseltsi *Liivika*.

Th. Pool ei kuulunud selliste ühiskonnategelaste hulka, kellele meeldib end lasta valida, olles ise ülesannete täitmisel suutmatu, jäädes passiivseks käetõstjaks. Pool oli aktiivne ühiskonnategelane.

Th. Pooli peeti kohaseks Tartu Ülikooli põllumajandusteaduskonna professoriks. Näiteks soovivad J. Mets (1925) ja A. Nõmmik (1941) Poolil kandideerida agraarpoliitika, agraarökonomia või loomakasvatuse teise (väikelooma) õppetooli/kateedri juhataja kohale.

Erilise tähelepanuga rõhutame Piistaoja kodutegevuses **Theodori abikaasa Ida tähtsust ja suutlikkust taluperes**, tema hoolt laste kasvatamisel. Tuli ju Th. Poolil oma ülesannete rohkuse tõttu palju aega kodust eemal olla, seejuures ebasoodsates transpordioludes. Piistaoja praktikant-assistent *cand. agr.* Edgar Jaansoo meenutas sageli talu austamisväärtset usinat perenaist. Tollast perenaist proua Ida Pooli, kelle eluaastad lähene- mas 100-le.

Järgnes ootamatus – **perekond Pooli tragöödia ja Piistaoja okupatsioonivõimude keerises**. Eestis kehtestatud nõukogude võimu poolt jäi 1940. aasta sügise maareformiga Piistaoja talu tükeldamata. Erandina kui mustertalu, mille edaspidine saatus pidi otsustatama hiljem. Nii jäi ka kõrge aretustasemega veisekari uusmaa- saajatele laiali jaotamata.

14. juunil 1941. aastal küüditati Piistaojalt Theodor Pool ja perekonnaliikmed – abikaasa Ida, lapsed Mall ja Ain ning Theodori ema Julie Elise. Th. Pooli sügav mure küüditamisvagunis Piistaoja eliitveisekarja saatuse pärast sai teatavaks Kaarel Liidakule, kes sellel ajal töötas endise “Riigi Viljasalve” keskusel. Liidak pöördus abipaluvalt tekkinud olukorras oma ülemuse poole. Ta sai vastuse: “*Seltsimees Liidak, meil on kombeks mitte vahele segada, mis NKVD kord oma kätte võtnud.*” Siiski – Piistaoja majandajaks saadeti agr. Edgar Keevallik ja veised jäid seegi kord laiali jaotamata.

Nädal pärast küüditamist algas sõda Saksamaa ja Nõukogude Liidu vahel. Saksa sõjaväerinne liikus kiiresti edasi. Seepärast jäi ka nüüd, kolmanda võimalusena Piistaoja tükeldamata ja veisekari Nõukogude Venemaale evakueerimata.

1944. aasta kevadsuvel tegid Saksa okupatsioonivõimud ettevalmistusi siinsete materiaalsete ja kultuuriliste väärtuste Saksamaale evakueerimiseks. Kavandatud Piistaoja veisekarja või selle paremiku evakueerimise Saksamaale suutsid päästa Th. Pooli kolleegid ja sõbrad E. Keevallik, K. Liidak, E. Järvesoo. Nii jäid väärtuslikud veised ka võimalikul neljandal korral evakueerimata.

Theodor Pooli tegudes puudus kuriteokoosseis. Eesti Loomakasvatuse ja Veterinaaria Teadusliku Uurimise Instituut (ELVI) esitas vastavalt teadusnõukogu otsusele 28. juunil 1988. a. Eesti NSV Ülemnõukogu Presiidiumile taotluse Theodor Pooli ja tema perekonna liikmete rehabiliteerimiseks. Aeg venis vastust saamata. Seepärast kirjutas käesoleva kirjutise autor pikema artikli Th. Poolist, kes seni rehabiliteerimata, ajalehes "Edasi" 7. detsembril 1988. aastal. Ajalehe toimetusele vastasid kohe Eesti NSV Ülemkohus ja Eesti NSV Prokuratuur. Saime teada, et Theodor Pooli tegudes puudub kuriteokoosseis, ta on rehabiliteeritud 15. septembril samal aastal ning tema perekonna liikmete rehabiliteerimiseks on võetud meetmed. Ka saime teada, et Th. Pool mõisteti süüdi VNFSV KrK 58–13 järgi kontrrevolutsioonilisse parteisse kuulumise eest. Hiljem rehabiliteeriti perekonnaliikmed: abikaasa Ida, lapsed Mall ja Ain. Theodor Pool suri (maha lastud) 25. augustil 1942. a. Sverdlovskis. Ülekuulamisel jäi Pool mehiselt meelekindlaks. Küsimustele, kas tal oli kulaklik talu ja kas ta on Nõukogude Liidu vastu, vastas ta jaatavalt. Viimane küsimus – kas võiksite hakata meie (julgeoleku) liinis töötama? Taoline küsimus esitati (korduvalt) ka president K. Pätsi pojale Viktorile.

Theodor Pooli ja tema Piistaoja talu mälestusmeenuusi sai hakata avalikustama, kehtiva nõukogude võimu mõningasel paindumisel, alates 1986. aastast, eriti Hirvepargi sündmuste (1987), Eestimaa Rahvarinde kongressi (1988) ja Balti keti (1989) järgselt. Nimetame neid.

1986. a. – põllumajanduse arenguloo VI teaduslikul sessioonil (Tartus, 10. apr.) ettekanne: "Piistaoja Eesti põllumajanduses" (M. Karelson).

1988. a. – ajalehes "Edasi" (7. dets.) kirjutis: "Eesti põllumajanduse novaator, agronoom Theodor Pool (1890–1942). Seni rehabiliteerimata" (M. Karelson).

1989. a. – ilmub trükist voldik "Piistaoja Eesti põllumajanduses. Theodor Pool (1890–1942)" (M. Karelson).

1989. a. – Piistaojal spetsialiseeritud suvepäev (4. aug.) teemal "Piistaoja Eesti veisekasvatuses". Ettekanded (3), peahoone välisfassaadil avatakse Theodor Pooli ja Edgar Keevalliku bareljeefid, avatakse Piistaoja talumuuseum.

1990. a. – Piistaojal teaduskonverents (19. dets.) teemal "Õpetatud agronoom Theodor Pool – 100". Ettekanded (4), tutvumine talumuuseumiga.

1985–1993. a. – prof. Ülo Oll EPA ja EPMÜ õppejõuna juhendab Th. Pooli ja Piistaoja ainetel kolm diplomi- ja ühe magistritöö.

1993. a. – asutatakse Theodor Pooli nimeline fond (Jaan Kits), ümberregistreeritult 1998. a. – sihtasutus Theodor Pooli Fond.

2000. a. – ilmub trükist brošüür "Theodor Pool Eesti Vabariigi põllumajanduses" (M. Karelson).

2000. a. – Akadeemilise Põllumajanduse Seltsi (president O. Saveli) lahtine ettekandekoosolek (4. aug.) Piistaojal teemal "Theodor Pool – 110". On ettekanded (4) ja tutvumine Piistaoja Katsetaluga.

2000. a. teaduskonverents Tartus (8. dets.) "Theodor Pool – 110". On ettekanded (11) ja eksponeeritakse Th. Pooli elutööd-tegevust.

Jätan omapoolse kokkuvõtte käesolevast kirjutisest tegemata. Esitan selleks tsitaadi Eesti Vabariigi rahvusliku peaideoloogi, ka maaelupatriotismi õpetuse kujundaja ja levitaja, professor Kaarel Liidaku (1889–1945) käsikirjast (1943) "**Pooli Piistaoja Eesti põllumajanduse teetähijana**". **Liidak kirjutab:**

"Lipukandjate hulgas omistame põllumajanduse uuemas arenguloos esikoha agr. Th. Poolile ja tema talule. Ütlemata valus oli seepärast löök, mis anti Eesti põllumajandusele ja oma kultuurile –Th. Pooli äraviimise, loovast tööst vägivaldse lahutamise... Tema raamatukogu Piistaojal on ainulaadne oma erialaselt koostiselt, suuruselt ja päritolult... Ta reisib, loeb palju. Peale suurrahvaste – saksa, vene, inglise – keeltes avaldatu on temale algkeeles kättesaadav ka soome, rootsi, taani ja hollandi põllumajanduslik kirjandus... Ta teab kust ja mida otsida... Ta valiti äsja (1943) ühel häälel Eesti Agronoomide Seltsi auliikmeks (teadmata, et see teostus postuumselt, M.K.) ...seni tehtud töö pühendab Th. Pool oma kadunud isa Mart Pooli mälestusele... kui juba isa ajal Piistaoja kuulus ümbruse paremate talude hulka, siis poja tööga on see viidud teetähijana terve inim põlve võrra Eesti keskmisest talust ette... Nimetatagu Piistaojat eeskuju-, õppe-, katse- või aretustaluks – kõigile nõuetele on ta ikka vastanud ja peaks olema suuteline vastama ka edaspidi, kui seal tööd jätkatakse lugupidamises äraviidud peremehe vastu ja tema kavade järgi või nende vaimus."

ELVI, EPMÜ, APS ja Piistaoja Katsejaam võivad Liidakule vastata rahuldustundega, et järgnenud traagilistele sündmustele on kahe uuendpõlvkonna põllumajanduse, eelkõige veisekasvatuse mõjuvisiksused täitnud Piistaoja talu püsimiseks ja selles teadustöök vajalikud ülesanded tema peremehe Theodor Pooli austamise vaimus.